

ОСОБИСТІТЬ ПАВЛА ВЕРІСАГА У КОНТЕКСТІ ЙОГО ФІЛОСОФСЬКОЇ СИСТЕМИ: ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ БІОГРАФІЇ

Павло Верісаг (псевдонім Георгія Семеновича Андрухова, 1929-1996 рр.) – філософ - ідеаліст, який створив за умов тоталітаризму оригінальне за структурою, неокласичне за стилем, раціоналістичне за методою та небувале за останні 200 років в Україні за довершеністю й стрункістю філософське вчення – телеологічний функціоналізм (самоназва автором своєї філософської системи) [1, 4; 2, 51].

Народився філософ 17 січня 1929 року в селищі Ломачинці Вінницького району Хмельницької області. Його батько – Семен Максимович Андрухов – герой громадянської війни, кавалер ордену Бойового Червоного Знамені, вважав себе українцем, нащадком запорозьких козаків, усе життя палко захоплювався кіньми й навіть за часів Другої світової війни був кавалеристом.

Мати майбутнього філософа – Катерина Іванівна Рилєєва, народжена у Тамбові, домогосподарка, мати двох синів – старшого Павла й молодшого – Георгія. Ім'я старшого брата пізніше стане частиною псевдоніму філософа, в якому той закодував свою “родову програму” (“Верісаг” – шифр з імен та фамілій батьків Георгія, а також його власного імені у кінці) [2,50-52].

Як і багато інших дітей війни, в 12 років Георгій уперше утік з дому – на фронт, але його повернули додому, примусили вчитися. Скінчивши школу та водійські курси, він знову залишає рідний дім – їде до моря, до Севастополю.

Романтика моря тимчасово стає його стихією. Служба на флоті, робота біля моря, перші вірші й оповідання, надруковані у флотських багатотиражках. Задум книги-памфлету у формі науково-фантастичної повісті про соціалізм реальний та уявний. Праця інструктором з лікувальної фізкультури в елітному на ті часи урядовому санаторії “Дніпро”, навчання на історичному факультеті Симферопольського університету. Підготовка рукопису до відправлення за кордон – і перший арешт. Звинувачення у “державній зраді” та вирок – 15 років ув'язнення, 5 з яких він відсидів у Мордовських таборах, після чого був звільнений за амністією.

Через деякий час він одружився з ленінградкою та вступив до Ленінградської академії мистецтв на відділення мистецтвознавства.

Прізвисько “філософ” він отримав вже в Архангельських таборах, куди потрапив за участь у дисидентській групі “Спартак”, яка об’єднувала ленінградських дисидентів. Саме на архангельському лісоповалі починає формуватись задум філософської онтології – ідеалістичної системи, яка складається з Абсолютного Розуму (ідеального світу), матеріального світу та людини [1]. Внутрішня заглибленість та орієнтація на створення власної філософської концепції допомогли вижити у найекстремальніших умовах та зберегти себе як творчу особистість.

Після звільнення з-під варти рукопис книги філософ привозить до Криму, він живе і працює на будівництві у м. Керч. Знайомство з художником та баптистським проповідником В’ячеславом Бойнецьким спонукає мислителя серйозно зайнятися філософією та історією релігії. Полеміка з баптистами, незважаючи на дружні з ними стосунки, остаточно визначила перехід Георгія від атеїстичного дисидентства до філософського православ’я, яке надало довершеності його світосприйняттю.

Якщо думка філософа в теорії майже відразу сформувалась як дисидентська, антидогматична й немарксистська, а потім взагалі раціонально-ідеалістична, то побут та сім’ю доводилось будувати дуже тяжко, зі зривами та особистими трагедіями.

Лише в 1983 році він вирішує остаточно відійти від політики до філософії та приватного життя. Він втретє створює сім’ю та знаходить в ній втіху та розуміння, а головне – можливість повністю віддатися улюбленій справі – написанню філософської праці. Спочатку його книга мала назву “Функції та цілі матерії та розуму”. У цій назві вже можна роздивитись вказівку на його систему – телеологічний функціоналізм, тобто вчення про функціональні зв’язки Суцього з фундаментальними метами еволюції Макрокосму. Згодом, вже на початку 90-х років, під впливом зростання особистого досвіду, автор змінює назву книги. Остаточна редакція рукопису, яка була завершена у 1996 році, отримує назву “Всесвіт та особистість” (оригінальна назва – “Всеобщий мир и личность”).

Помер Павло Верісаг 28 грудня 1996 року в м. Миколаєві, де й був похований. Рукописи книги філософа, подаровані ним та його родиною друзям, зараз зберігаються в Америці, Ізраїлі, Москві, Тамбові, в фонді рідкісних та цінних видань Миколаївської обласної наукової бібліотеки та у Миколаївській обласній науково-педагогічній бібліотеці. Окремі фрагменти праці філософа були надруковані у журналі “Миколаїв” [2, 53], а також у збірках ЛітО “Стапель” [3, 26-

32]. Спадок Павла Верісага лише в останні роки почав приваблювати до себе увагу дослідників. Розглянемо трохи детальніше зміст філософської системи Павла Верісага.

Особистість філософа у системі Суцього

Павло Верісаг, визначаючи свою особисту позицію та стиль філософування, відразу ж заявляє про свою позицію дослідника – об'єктивно-ідеалістичну та діалектично-раціоналістичну.

Перша позиція передбачує специфічний підхід до феномену людини, яка прагне істини як духовного складника Суцього, тобто виділяє в людині його самостійне духовне начало.

Друга кваліфікація свого стилю передбачує філософсько-логічний, тобто абстрактно-реалістичний підхід до істини як процесу, а не результату пізнання [1].

Такий підхід передбачує окрім цього й специфічну філософсько-онтологічну структуру суб'єкту пізнання, в якій автор виділяє “три сутності” – фізичну, інтелектуальну й духовну. Автор вказує, що під сутностями він розуміє “сукупність внутрішніх зв'язків, відносин та закономірностей, які визначають існування якісно своєрідного явища, яке може бути описане у вигляді системи” [1,59].

Філософ вказує, що саме в антропологічному сенсі “людина складається з трьох якісно своєрідних систем, кожна з яких виявляє себе у явищах, які повністю співпадають з характером системи” [1,59-60].

Фізична сутність зближує людину з усією живою природою, зачатки інтелекту є вже в вищих тварин і лише духовне начало є специфічним тільки для людини, перетворюючи його на “образ та подобу Божу”, тобто – особистість. В особистості людини домінують такі якості, як логіка та інтуїція, які за думкою філософа “є основою усіх засобів пізнання, якими людина користується для орієнтації у світі речей, явищ та ідей” [1,60].

Інтуїцію Павло Верісаг визначає як “якість душі”, тому вона точніше й більш цілісно, ніж інтелект, віддзеркалює об'єктивну реальність. Логіка ж є на його думку “суб'єктивним віддзеркаленням людиною об'єктивної логіки загального буття” [1,60], тому істина, віддзеркалена свідомістю за допомогою логіки, може деформуватись та профануватись через суб'єктивні особливості кожної особистості.

В цілому такий підхід філософа до особистості дуже відрізняється від сучасних російських та українських філософських дефініцій особистості.

Втім і західні філософи, а також соціологи, психологи та соціальні психологи зазвичай ототожнюють особистість з людською індивідуальністю, підкреслюючи її цілісність та помічаючи унікальність та неповторність особистості. Ось як, наприклад, визначає особистість “Короткий філософський словник”, виданий в Москві у 2005 році: “Особистість – окрема людина, яка характеризується з боку її цілісності, свідомо-вольових виявлень” [5, 187].

Вирізняючи вплив на особистість та реалізацію нею своєї свободи, визнаючи її вплив на “саморегуляцію суспільного організму”, автори не виділяють її змістовних компонентів, які відрізняють особистість від індивіда (“обивателя”), індивідуальності (“людини для себе” – Е. Фромм), людини як “сукупності суспільних відносин” (К. Маркс).

На наш погляд, онтологічний підхід автора дозволяє йому, спираючись на класичну традицію (Платона й Аристотеля, Декарта й Гегеля та ін.) виявити ті компоненти особистості, які роблять потенційно кожному людину, яка прагне реалізувати свої потенції, повноправним учасником загальної еволюції та структурним елементом Макрокосму [2, 53].

Більш того, структурна онтологічна складність особистості, своєрідна багато вимірність, дозволяють особистості підійти до світу як до складного та багаторівневого утворенню.

Філософ, відштовхуючись від вчення Г. Лейбніца про межі, онтологізує його та приходять до цікавого висновку, що “світ має дві межі – внутрішню та зовнішню, при цьому, орієнтуючись в пізнанні на якісні межі матеріального світу, свідомість людини приходять до дослідження об’єктивної реальності за якістю – у напрямі вивчення внутрішнього змісту усіх матеріальних об’єктів та в напрямку вивчення загальної структури суцього” [1, 60].

Надаючи особливу увагу духовній складовій особистості, Павло Верісаг стверджує можливість досягнення окремою особистістю не тільки її суб’єктивної істини (погляду) або об’єктивно-наукової істини (знання), ознаками яких є локальність та відносність, але й Абсолютної Істини. Самовдосконалення індивідуального людського духу та самопізнання й самореалізація особистості наближає дух людський до Всесвітнього, Космічного духу. “Момент з’єднання Всесвітнього та людського духу і є віддзеркаленням в голові людини абсолютної істини” [1, 62-63].

Це ствердження автора цілком співпадає із вченням П’єра Тейяра де Шардена про пункт Омега як збіг індивідуального духу на стадії

Думки з Божественним Духом як синонімом Абсолютної істини. Втім, в рукописі філософа є прямі посилання на книгу Тейяра де Шардена “Феномен людини” [5].

Особистість у філософа – в онтологічному плані – елемент Макрокосму (Абсолютний розум – матеріальний світ – людина), який не є “гвинтиком” або механічною частиною цієї системи, але осмислює та впливає на її становлення суб’єктом, іманентний Макрокосму.

Такий висновок філософа є багато в чому результатом творчого осмислення ним вчення Гегеля, особливо “Науки логіки”, де кажучи про діалектику абстрактного й конкретного в особистості, великий німецький філософ акцентує свою увагу на тому, що особистість є “чиста, співвідносна з собою єдність”, але вона “протиставляє себе іншому та виключає це інше” [7, 566].

Відштовхуючись від стверджень Гегеля, що індивід – загальна, родова істота, яке ніби втілює у собі біологічну та соціальну сутність людства, а індивідуальність – психологічна, видова істота, яка виявляє в індивіді його характерні сутнісні сенси та вольові імпульси, Павло Верісаг приходять до ідеї особливої ролі духовності як у соціалізації людини, так і в становленні його людською одиничністю, “індивідом-особистістю” [1].

Духовність, за думкою філософа – “це не лише плід творчого розуму, не лише розвиток інтелекту, який пізнає, духовність – перш за все моральна категорія, результат зв’язку людини з Богом... Без духовності немає моралі, а без моралі немає ані народу, ані особистості” [1,9].

Отож, особистість – це результат перетворення людини з біологічної та психологічної істоти на істоту моральну та інтелектуально-духовну, яка прагне безперервного морального роту та інтелектуального вдосконалення. **Структура Макрокосму**

Своєрідність онтологічних уявлень Павла Верісага виявляється перш за все у його структурі Суцього – як внутрішній, так і зовнішній. Більшість мислителів минулого, які створили свої системи – Платон, Спіноза, Лейбніц, Гегель – створювали свої конструкції Суцього ніби “зсередини”, зовнішні контури Універсуму при цьому ставали розмитими й міфологізованими (Платон), або оголошувались “трансцендентними” (Спіноза, Гегель).

Павло Верісаг, створюючи свою онтологію заздалегідь попереджує можливого читача про те, що “міркування про загальне буття може бути розвернене тільки у формі гіпотези, у формі теоретичного припущення” [1, 15]. Але цим шляхом ішла більшість філософсь-

ких онтологів, формуючи своє бачення універсуму по перше на рівні суб'єктивної істини, де кожен дослідник не тільки шукає істину, але й може помилятися, точніше – має право на помилку або неповне віддзеркалення Суцього у своєму пізнанні світу.

Філософ задається не тільки класичною проблемою: що таке Суцце, але й ставить цілий комплекс пов'язаних з нею питань – яким є Всесвіт та його форма, обсяг та якість, загальний зміст та сенс його існування, місце людини у загальному бутті та сенс загальної еволюції та людської історії [1, 18].

Визнаючи протиріччя необхідним компонентом взаємодії елементів Суцього, Павло Верісаг виділяє зовнішню структуру суцього: абсолютний розум – Всесвіт та її внутрішню структуру: ідеальний світ – матеріальний світ – людина.

Без такого постулювання структури Суцього, як вважає філософ (наводячи як приклад матеріалістів, суб'єктивних ідеалістів, деконструктивістів та герменевтиків), “хитра суб'єктивна свідомість буде розпаковувати не онтологічні сенси... а власні семантико-семіотичні та лінгвістично-психологічні малюнки, які проектуються на порожній онтологічний екран” [1, 32].

Як об'єктивний ідеаліст, філософ визначає, що дух грає головну роль у взаємодії із іншими елементами Суцього. Частково погоджуючись із ствердженням Г. Лейбніца, що “матерія або тіло є найдрібніша, найнезначніша частина Універсума” [7, 431], Павло Верісаг не копіює німецького філософа, а продовжує його думку, спираючись на відкриття науки та філософії ХІХ-ХХ ст. Наприклад: він підкреслює, що “після Гегеля відбулося стільки наукових відкриттів, що вже не можна розглядати матеріальний світ тільки як інертне та таке що не має власного моменту розвитку як елемент Суцього” [1, 24].

Багато в чому спираючись на філософію “Всеєдності” В.С. Соловйова, Павло Верісаг наполягає на звільненні онтологічних проблем від їх ірраціонально-релігійного оформлення. При цьому він визнає ідею Бога, а також розуміння філософії як “теодицеї” /Лейбніц/.

Онтологічно-структурний підхід виражений мислителем вже в вихідній дефініції філософії та її предмету. Павло Верісаг визначає філософію як “рід пізнання людиною Абсолютного Розуму, пізнання зв'язків між Абсолютним Розумом та матеріальним світом, пізнання загальних закономірностей, причиною яких є Абсолютний Розум (і які, в свою чергу, є причиною розвитку матеріального світу), пізнання сутності матерії – об'єкту діяльності Абсолютного Розуму, пізнання загального буття в цілому” [1, 35-36].

Підкреслюючи діалектичний зв'язок зовнішніх та внутрішніх елементів Суцього, мислитель доходить висновку, що і сама філософія – “віддзеркалення загального у індивідуальному та віддзеркалення індивідуального у загальному” [1, 36].

Якщо умовно вважати структурно-онтологічний підхід Павла Верісага “статичним”, то слід зазначити наявність в його системі також динамічного підходу до Суцього, який складають функціональність Суцього та його діалектика. Функціональність визначається філософом у якості основного трансцендентального фактора його системи, бо вона фіксує в трьох внутрішніх компонентах Суцього по два динамічних складники: в ідеальному світі це розум і мораль, в матеріальному світі – цілісність та прагнення свободи, в людині – схильність до пізнання та руйнування Суцього [1, 426].

Отож, Макрокосм для філософа – динамічна й цілісна система, яка є парадоксально взаємопов'язаною на зовнішньому та внутрішньому рівнях внаслідок єдності цілей та відмінності функцій цієї загальнокосмічної системи.

Становлення особистості як момент еволюції Суцього

Динаміка росту та дозрівання особистості як складової частини космічної цілісності проходить, за думкою Павла Верісага, аналогічно еволюції Суцього в цілому, але в різних напрямках. Наприклад, “еволюцію від матеріального до духовного” (тобто розвиток всесвіту, природи та людини) він розбиває на чотири етапи: “фізико-хімічний, біологічний, соціальний та абсолютно-функціональний” [1,429]. Якщо перші три етапи досліджувались як філософами, так і науковцями XIX-XX ст., то четверта стадія, яку Павло Верісаг виділяє як останній етап еволюції матеріального, аналогічна мабуть лише фазі “наджиття” у Тейяра де Шардена, про що згадує неодноразово й сам філософ. Він вважає, що “на останньому етапі матеріально-духовне (людина) стає повністю духовним (у сенсі орієнтації свідомості) та здійснює функцію служіння Абсолютному Розуму” [1,429].

Але, на відміну від концепцій російських космістів (Ціолковський, Федоров, Чижевський), які вважали, що людство як духовне ціле змінить свою природу, тобто або стане Богом (Федоров), або “промисливим людством” (Ціолковський), Павло Верісаг вважає, що “й на четвертому етапі еволюції людина збереже фізичну форму”, і стане при цьому “індивідом-особистістю” [1,429-430].

Випускаючи “теургічну” філософію людства у М.Федорова, філософ високо цінував його “філософію загальної справи” як систему

природо - та ресурсозберігаючої діяльності людства у майбутньому та створення коеволюційної та синергетичної парадигми розвитку людства, яке ставатиме все більш духовним. Філософ вважав за необхідне дотримуватись принципу “благоговіння перед життям”, розробленого Альбертом Швейцером, та ідеї В.І.Вернадського про перетворення раціональної думки людства в “планетне явище”, тобто – ноосферу, термін, який було введено у філософію ХХ ст. Леруа й де Шарденом. Концепцію ж Федорова про “воскрешення батьків синами” філософ не вважав за можливе реалізувати на цьому етапі через глобальність масштабів та надзвичайно важку технологію, яка потребує неймовірних наукових ресурсів.

Втім, самий підхід космістів до життя та смерті йому безперечно імпонував. Від розділяв моральні оцінки діяльності людей у боротьбі за довголіття та активне життя й цінував гуманізм космістів, які вважали, що “життя є добро; смерть є зло. Повернення тими, хто живе, життя усім померлим для життя безсмертного є добро без зла” [8,558].

Але кінцеву мету космістів він вважав досяжною лише в області духовної еволюції, де керуючим суб’єктом є Абсолютний Розум, Бог а не людина або людство. Філософ припускав, що “з космологічного боку життя – це процес утворення системи зв’язків між Абсолютним Розумом та матеріальним світом”, до того ж “цілком можливо, що з боку абсолютно-ідеального життя є засіб поповнення маси Абсолютного Розуму за рахунок маси розуму мислячих спільнот” [1,431].

В еволюції матеріального світу Павло Верісаг виділяв тенденцію: від більшої недосконалості – до меншої недосконалості”. В цьому сенсі мета як живої природи, так і людства – “перетворення себе на інтелектуально-духовний комплекс, який організовано за принципом єдиної особистості” [1,433].

В той же час мислитель був категорично проти модних нині східних та синкретичних філософських концепцій, які вважають за можливе за допомогою спеціальних технік зробити людину Богом. Він прямо стверджує, що “ні за яких умов не можна ставити людини на один рівень с Богом. Ідея Бога є для людини Абсолютною ідеєю та не можна позбавляти цю ідею її абсолютності” [1,433] Богу, на думку філософа, властива “абсолютна ідеальність”, а людині – “об’єктивна досконалість”, як “єдність тіла, душі й Духа” [1,434].

Оригінальність мислителя, на наш погляд, полягає перш за все в різних за якістю процесах вдосконалення матерії й Духу. Якщо матерія навіть у своєму оптимальному розвитку залишається відносно

недосконалою, то Дух у своїй еволюції сходить “від меншої досконалості до більшої досконалості”, тобто процес духовного самовдосконалення є безкінечним і цим він у принципі відрізняється від процесу самовдосконалення людини та людства як “мислячої матерії” [1,421-422]. **Роль особистості в розвитку Макрокосму**

Феномен особистості як підсумку самовдосконалення людини від просто індивіда (родової істоти) до індивідуальності (видової істоти), людини (професіоналу) та особистості (творчої та вільної унікальної цілісності) – головна мета філософського дослідження Павла Верісага. Але, на відміну від психологів, культурологів та філософських антропологів і педагогів, які найчастіше ототожнюють особистість з психологічною унікальністю індивіда та соціальною потребою професіоналу, філософ бачить в становленні індивіда особистістю глобальний, загально космічний план, проект Абсолютного Розуму, Бога.

У цьому проекті велику роль відіграє вільний вибір індивіда й момент особистої відповідальності за одного разу зроблений вибір. При цьому становлення індивіда особистістю проходить ряд виключаючи одне одного, якісно різних моментів. Звернемось до тексту рукопису: “Після народження, отримавши божественну душу, людина віддаляється від Бога (вплив побуту, виховання, ідеології матеріального світу). Почавши самовдосконалення, людина починає повертатися до Бога, шукаючи своє власне місце у структурі загального буття... На стику ідеального й матеріального світів людина виявляється сумою та результатом впливу протидіючих одна одній космічних сил. Якій з цих сил людина присвятить свою волю та життєві інтереси – та сила й переважить, а людина повністю перейде до того світу, до якого вона прагнула: або ж до світу Абсолютного відродження, або до світу абсолютного вмирання” [1,461].

Отож: людина вільна у праві власного вибору. Але у якому випадку вона з індивіда та істоти стане Особистістю, а в якому – деградує до рівня обивателя та руйнівника природних та соціальних зв'язків?

Безперечно, що особистістю людина стає лише на шляху постійного духовно-морального удосконалення, хоча б цей шлях був не прямим, а звивистим, із зривами та падіннями...

Доля особистості, важка й майже завжди трагічна, не обминула своїми ударами й Павла Верісага. Але тим не менш в його творчості та житті ми знаходимо гідним приклад для наслідування та безцінний матеріал для самовдосконалення і роздумів. Особливо вражає оцінка

філософом ролі особистості не тільки у всесвітній історії, але і в загально космічній еволюції. Ось як оцінює її сам мислитель: “Людина на рівні індивіда-особистості стає складовою частиною макрокосму, частиною системи Абсолютний Розум – матеріальний світ – людина. У цьому випадку отримує можливість втручатися у найбільш грандіозні космічні процеси. Більш того, ідеальне віддзеркалення морально-інтелектуальної діяльності індивіда-особистості поповнює масу Абсолютного, Всесвітнього Розуму, тобто духовний склад такої людини стає частиною ідеального світу, Бога” [1,463].

Можна сміливо сказати, що така особистість – істинне дитя Вічності, помічник Абсолютного Розуму у справі творення Макрокосму й самого себе.

А як же тоді оцінити ролі особистостей, які зіграли у “космічній грі” не тільки на боці Космічного Розуму, Абсолютної моралі, але й поєднали це служіння з особистими вадами й падіннями, свавіллям, марнославством та зарозумілістю?

Прикладів таких особистостей багато у всесвітній та вітчизняній історії. Наполеон та Іван Грозний, Торквемада і патріарх Нікон, Гітлер та Сталін. Чи можливо їх “скинути з рахунку” видатних особистостей, чи вважати їх “обтяженими злом”, або ж визнати суперечність їх руху до світової слави й духовного самовдосконалення?

На це питання у книзі немає прямої відповіді. І це, можливо, не випадково, бо для філософа глобальні проблеми становлення **кожної** людини потенційною частиною загального Духу, а індивідуального самовдосконалення – необхідним елементом розвитку макрокосму були важливішими за боротьбу за соціальні пріоритети, історичні заслуги або місце під сонцем у політичному та соціальному житті людства. Це – його право та особистий вибір стилю філософування й об’єкту дослідження.

Підбиваючи підсумки дослідження філософської творчості Павла Верісага стосовно зазначеної у статті проблеми, хотілося б особливо відзначити, що:

1. Особистість кожного філософа, у тому числі й Павла Верісага багато в чому є віддзеркаленням процесу становлення самосвідомості та духовної зрілості народу, до якого належить філософ та епохи, у яку складалася доля мислителя та його реальна біографія. У першому випадку – філософ виявився тою “очікуваною фігурою”, яку передбачували історик української філософії Д. Чижевський та московський герменевтик В. Налімов.

У другому випадку – виклик вільного мислителя тоталітарній

епосі обумовив трагедію долі та злами особистого життя та професіонального зв'язку.

2. Залишаючись за методою пізнання – діалектиком та неокласиком, продовжувачем традицій німецької класичної діалектики, у своїй системі філософ залишив позаду абсолютний ідеалізм Гегеля, який оголосив свою систему “останньою”. Павло Верісаг, навпаки, через створення свого телеологічного функціоналізму відкриває для кожної особистості власні можливості творчого буття у світі та активного пізнання універсуму кожною мислячою особистістю.

3. Новий підхід до універсуму та макрокосму з позицій філософського й наукового раціоналізму дозволив мислителю виділити не тільки внутрішню структуру особистості та Макрокосму, але й намітити зовнішні контури його структури, а також встановити кореляцію між ними за рахунок збігу потенцій їх розвитку та кінцевої мети еволюції Всесвіту.

4. У процесу становлення кожного індивіда він, безсумнівно, стикнеться з проблемою адекватності стратегії та тактики свого особистого життя із соціальним та космічним планами буття. Результатом вирішення конфлікту між особистістю та суспільством і є, за думкою Павла Верісага, неповторна людська доля, в якій сучасна філософія повинна грати не менш визначну роль, ніж антична філософія у долі кожного стародавнього грека або римлянина.

Павло Верісаг вважав, що нова філософія допоможе людству впоратися із глобальними проблемами, а особистості – визначити у своєму самовдосконаленні глобальні цілі та перспективи як стратегію особистої зрілості та рух до потенційно безкінечного духовного самовдосконалення.

Додаток: Уривки із книги Павла Верісага “Всеобщий мир и личность» [1]

Передмова-присвячення: моєму сину

Сину мій, передаю тобі цей рукопис щоб сприяти твоїй освіті та вихованню, допомогти тобі виробити таке уявлення про реальний світ, яке буде якнайбільше відповідати (будуть адекватними) фактичному стану об'єктивної реальності.

Життя надасть тобі достатньо ілюзій та забобонів (можливо, це не так вже й непотрібно людині), але все ж таки прагнення істини в абсолютному обсязі – це є найголовніше призначення кожної мислячої істоти. Без цього призначення немає індивідуума, немає особистості, немає творчої людини. Хто ми такі як люди, звідки ми, куди

ми йдемо, в якому світі ми живемо, звідки узявся цей світ, навіщо він є, які процеси зумовлюють природу світу і нас у ньому? Ці та багато інших питань є предметами філософського дослідження, й цікавість до таких питань збагачує розум, робить його повноцінним та продуктивним в найкращому сенсі цих понять.

З іншого боку, я ж повинен залишити тобі щось у спадок! Матеріальних цінностей в мене немає, та я ніколи їх і не накопичував, тому що не хотів обмежувати себе якимсь “статком”, хотів весь Всесвіт вважати своїм (і це не фраза, бо я з раннього дитинства прагнув волі та возз’єднання з Макрокосмом, хоча це було підсвідомо і я спочатку не усвідомлював, куди і до чого мене тягне). Але повір, я віддаю тобі найцінніше, що в мене є, і якщо ти зумієш розпорядитися цим із розумом, то отримаєш найвищий результат володіння багатством як таким, обминувши етап матеріального володіння.

Висловлюючись фігурально, за гроші можна придбати тільки окуляри – хоча б в золотій або платиновій оправі – очі за гроші купити не можна, очі треба мати свої. Найвища насолода якраз і є в тому, щоб за допомогою ВЛАСНОГО зору – фізичного, розумового й духовного – побачити Божий світ та усвідомити, зрозуміти всю його красу й величність, насолодитись захоплюючою картиною Божого творіння. Навіть Бог після кожного дня творення із задоволенням роздивлявся результат своєї творчості: “І побачив Бог, що це добре”. Книга Буття в першій главі констатує, що Бог, створивши цей світ, був дуже задоволений: ”І побачив Бог все, що він створив, і ось, добре вельми”.

Я віддаю тобі все, що маю, з радістю. Знаєш, схоже що і в природі існує вільний розподіл накопичених ресурсів. Можливо, що найважливішим законом еволюції є закон компенсації. Будь-який процес в природі, в соціальному житті і людині здійснюється за рахунок накопичення ресурсів росту. У природі все прагне рівноваги. Отож накопичення ресурсів того чи іншого процесу неминуче буде компенсуватись віддачею накопиченого в навколишній світ. Суспільства, які закриваються шкаралупі власних, не пов’язаних з реальними інтересами людства, цілей – гинуть. І особистість неминуче гине в тій людині, яка не відкрита у світ добра, у світ істини та справедливості. І особистість, і індивід повинні бути відкритими системами та вільно віддавати накопичені ресурси. Наприклад: “А як хто має достаток у світі, але, побачивши брата свого у скруті, закриває від нього своє серце – як буде в тому любов Божа?” /1-ше Іоанна, 3:17/. Біблія категорично вимагає, щоб кожен подолав в собі жадібність

здирника і став добрим. І дійсно, немає нічого більш почесного, більш доступного (хоча, разом з цим, і важко здійсненого), ніж стати доброю людиною. Жодна людина не має права на повагу, які б у нього не були заслуги, якщо вона не зробила себе доброю.

Проте те, що я залишаю тобі у спадок, навряд чи сприятиме безтурботному стану розуму. Адже вихідна позиція моїх філософських міркувань береться апіорно, без достатнього формально-наукового обґрунтування, майже інтуїтивно. Але нехай тебе це не турбує, бо не меншим приводом для хвилювання може бути відсутність приводу хвилювання, безтурботне існування, а відсутність можливості доведення може бути більш вагомим доказом, ніж власно формально-логічний, позитивний доказ.

Річ у тому, що поняття “апіорі”, “до досвіду” прийняті людьми певною мірою умовно, оскільки в об’єктивному світі все має свою реальну причину, досвід. Але цей досвід може бути очевидним, безпосередньо доведеним – і тоді люди називають це практичним досвідом, а буває прихованим, таємним, ідеальним – тоді мова йде про апіорне явище, яке не базується на формально-логічному доведенні, яке не усвідомлюється людиною безпосередньо, приймаючись у якості життєво необхідної аксіоми, постулату.

В філософії, як і в релігії, вихідним моментом роздумів є ідея Бога, Абсолютного Духа, Світового розуму. Але якщо в релігії ідея Бога сприймається вірою, то в філософії головним знаряддям є розум, норми логічного досліджу. Філософ не може не бачити, що навіть в релігії образ Бога здобуває психологічні риси в залежності від рівня розвитку національної культури й мислення, а також від об’єму історичних традицій народу, класу, соціальної групи. Наприклад, у варварів Бог – варвар. У цивілізованих людей Бог – культурна, мисляча істота, а в людей, які мріють про перетворення людства на єдину родину, Бог є Отцем нашим Небесним та ідеалом Любові та Справедливості.

Тим не менш, сама ідея Бога задана людству апіорі, до буденно-практичного досвіду, та настільки життєво необхідна, як повітря, як сонячне світло, як їжа. Тільки усвідомлення цієї ідеї робить людину повноцінною, робить її особистістю. Але побут, буденна метушня впливають руйнівню на свідомість людини. Час від часу треба займатись збиранням себе як особистості, бо в процесу перебігу життя комплекс особистості зазнає деформацій та потрібно збирати, упорядковувати сутнісні частини людини, які складають особистість, а зробити це без релігійної або філософської основи практично немож-

ливо.

Вплив психологічного фактора у розвитку ідеї Бога як художнього образу безперечно має місце, але це не значить, що ми завжди “залишаємось в’язнями світу образів”, як це стверджують суб’єктивісти. “Абсолютна реальність” – це не “погано поставлена проблема”, не “ілюзія думки”, а об’єктивний філософський факт. Звичайно, світ образів має місце в процесі пізнання, але лише як момент в розгортанні цього процесу, не більше. Розум не може задовольнитись визнанням світу образів як правди життя. Розум повинен перетворювати **правду життя** на **істину буття**. Розум ніколи не примириться з обмеженням його можливостей, або ж він вже не буде розумом, духовною реальністю.

Наприклад, діалектичні закони Гегеля – це не просто “світ образів”, а, фактично, це схематичне вираження процесу еволюції. Закон заперечення заперечення (теза, антитеза, синтез) – це зовнішні контури схеми. Закон переходу кількості в якість та закон єдності та боротьби протилежностей – це фактично внутрішній зміст закону заперечення заперечення й, разом з тим, процесу еволюції в цілому.

Сину мій, ти, звичайно, не можеш не помітити, що в усьому цьому багато суперечного, недостатньо обґрунтованого, умовно допущеного і т.п. Але протиріччя – це взагалі норма усього існуючого. Навіть час – це результат протиріччя між нескінченністю та скінченністю, вічністю та межею тривалості. Одною з цілей філософії якраз і є встановлювати відмінність між протиріччями у висновку, в логічному визначенні і протиріччями діалектичними, які є нормою об’єктивної реальності. Уявна суперечність знімається у філософській істині, яка є завжди універсальною: те, що можна застосувати до загального – у принципі можна застосувати і до частини, те, що характеризує мале – у принципі характеризує й велике.

Людина здійснює свідомий зв’язок з навколишнім світом за допомогою творчої та пізнавальної активності розуму. Пізнавальна активність здійснюється через поняття, творча – через ідеї. Спочатку формуються поняття відносно того чи іншого явища, а далі, на базі цих понять, народжується ідея. Через те, що у розумі людини сума непізнаних кількісних факторів (при опануванні об’єктивної реальності) переважає над пізнаними, пізнавальний момент переважає над творчим. Через таку ж, але протилежну за знаком, якість Абсолютного, Світового Розуму, творчий елемент у свідомості Бога переважає над пізнавальним.

Отож, розум людини в цілому є аналогічним розуму Бога, тому об'єктивний світ у принципі може бути пізнаний людиною. “Річ у собі” Канта існує тільки у кількісному плані, бо головна якість загального буття (та й будь-яка якість буття взагалі) може бути обхваченою людським розумом за допомогою понять, і можливості людини не безмежні тільки у часі (за умовою, звісно, морально-інформаційного контакту з Абсолютним Розумом, Богом). Кант лише недооцінював факт діяльності людського розуму, що пізнає і творить, в контакті з абсолютною свідомістю Бога, недооцінював евристичний бік активності розуму взагалі.

Висновок для індивіда, який займається самоосвітою: необхідно постійно вдосконалювати свої пізнавальні і творчі здібності. Інформація про те чи інше явище буття повинна бути вивчена та засвоєна в інформаційному і якісному плані, тобто явище спочатку вивчається, потім засвоюється свідомістю як **розгорнуте** визначення, нарешті фіксується пам'яттю як поняття, за умовою перевірки якості поняття через **коротке** визначення, і тільки після цього може сказати, що має знання про це явище. У будь-якому іншому випадку можна казати не про знання, а лише про погляди. Зрозуміло, що творча активність розуму людини виявляється на основі знання, як результат завершеного акту освоєння свідомістю сутності явища, що стало об'єктом пізнавальної активності індивіда.

Коротше кажучи, якщо бажаєш бути мислячою людиною (а повноцінна людина може бути лише мислячою, інакше вона ближче до тварини, ніж до Бога) – вчись, пізнавай, створюй, вчись, пізнавай, створюй, вчись, пізнавай, створюй – це і є життя мислячої істоти. І слава Богу, що в людини є можливість бути саме такою, бо немає більшого щастя, ніж вміння бачити та творче виражати істину!

Але істина повинна бути вираженою якнайкоротше. Як казав А. П. Чехов, словам повинно бути тісно, а думкам – просторо. І дійсно, за здатністю виражати свої думки людей можна розподілити на дві групи: на тих, хто має більше думок, ніж слів та на тих, хто має більше слів, ніж думок. Здавалося б, ті, хто має більше слів, ніж думок, повинні виражати свої думки більш повно. Але виходить навпаки: саме ті, в кого слів менше, ніж думок, виявляються здатними коротко та чітко висловити те, що вони думають. Ті ж, у кого більше слів, а думок менше, не в змозі створити завершену картину своїх роздумів. Це природно, бо в процесі міркування людина повинна багаторазово уточнювати термінологію, всебічно обмірковувати значення одного й того ж слова в безпосередньо прийнятних контекстах і навіть пе-

редбачувати, як може бути обернене слово в реально можливих варіантах.

Звичайно, це не значить, що, як шуткували в давнину, треба знати “не багато, а потрібне”, тому що зрозуміло: щоб обрати потрібне, треба знати багато. В усякому випадку, свідомість філософа повинна опрацьовувати якнайбільшу кількість інформації. Головне – це навчитись систематизувати та класифікувати усю інформацію, яка надходить, на рівні якоїсь високої ідеї, яка висловлює загальне благо. “Все у світі таке, - казав Платон, - яке воно є, тому що так було б йому найкраще бути, і все можливо зрозуміти, лише зводячи це до блага, як до вищої мети”. Адже навіть свідомість Бога може бути найбільш повно зрозуміла саме як творча класифікація й систематизація загальної інформації на рівні Абсолютного Блага.

Прагнення до систематизації – це не лише пристрасть до упорядкування. Системність – це норма загального буття. Все, що може стабільно існувати в об’єктивному світі, існує тільки у вигляді системи. Якщо зруйнувати найпростішу систему як об’єкт, її частини не зможуть бути стабільними, але або ж знищаться через взаємодію з іншими об’єктами, або приєднаються до них. Притому система – це структура, яка є організованою за принципом єдності та боротьбі протилежностей, тобто життєво міцною виявляється така структура, компоненти якої не тільки взаємодіють, але й володіють якістю самостійності.

Уявлення про реальну дійсність фіксуються у свідомості людини або у вигляді погляду, або ж у вигляді знання. І те, й інше може усвідомлюватись людиною як істина. Але справжня істинність – це результат завершеного знання, поглядом найчастіше закріплюється лише частина знання, до того ж частина, якої бракує, доповнюється звичайними побутовими забобонами. Цивілізований підхід у визначенні істинності факту відрізняється від варварського перш за все необхідністю аналізу усієї без винятку наявної на цей час загальнолюдської інформації про даний факт, і тільки після цього можна скласти про нього закінчене уявлення. Пошуки істини потребують тверезої голови, спокійного аналізу. Не ідеалізуй майбутнього – про нього нічого не відомо. Не ідеалізуй минулого – про нього відомо занадто багато. Шукай ідеал в теперішньому, адже саме тут здійснюється єдиний можливий варіант загальної еволюції. Але не плутай поняття “теперішнє” з поняттям “сьогодні”. “Теперішнє” – це елемент загального буття, а “сьогодні” – це мозаїка подій, відзеркалююча в своїй свідомості кон’юнктуру соціально-історичних процесів, які на

цей момент відбуваються в людському світі.

Людина дивиться на події, які відбуваються, крізь “окуляри” минулого досвіду. **Момент “сьогодні”** вона розглядає **очима “вчора”**. “Сьогодні” людина може сприйняти тільки відчуттям, яке завжди сучасне, бо воно завжди адекватне моменту. Але чуттєве сприйняття є занадто емоційним і не може бути основою для формування істини. А свідомість може пригасити або ж підсилити реакцію відчуття, але адекватно сприйняти цією свідомістю те, що відбувається сьогодні – неможливо. Поки людина, ґрунтуючись на минулому досвіді, зможе осмислити момент “сьогодні”, цей момент вже стане “вчора”. Але вловивши послідовність та взаємозв’язок моментів “сьогодні” і “вчора”, людина може прогнозувати майбутнє, тобто жити в ньому своєю свідомістю.

Як бачиш, тут теж наявне протиріччя. Сприйняття свідомістю факту як процесу у якості даного сьогодні є помилковим, уявним, невірним. Для свідомості, яка прагне цілісного сприйняття буття, немає “сьогодні”, а є тільки “вчора” й “завтра”. За “сьогодні” ж (точніше, за теперішнє) свідомість приймає момент інформативного з’єднання минулого й майбутнього, що ніколи не співпадає з моментом здійснення факту, який адекватно сприймається тільки відчуттям. Однак це не виключає дуже виняткових випадків проблесків геніальної свідомості, коли на якусь мить розум об’єднується з відчуттям в фіксації теперішнього, але така фіксація сприймається нормальною свідомістю або як диво, або ж як божевілля.

Взагалі, доводиться констатувати, що поряд з **фактичною дійсністю** є **уявна дійсність** та, що найпарадоксальніше, під час неквапливих (філософських) роздумів (тобто з урахуванням усієї наявної інформації) виявляється, що **правда факту** – це уявна правда, а задля того, щоб перетворити її у істину, у фактичну дійсність, треба цю “сьогоденну” правду співставити з **усією** наявною в людства на цей момент інформацією з даного питання. Але осмислення факту лише в конкретному плані призведе лише до наукового знання, що не є достатнім для істини у повному обсязі, бо наукове знання вириває факт з контексту загального буття. Отже потрібно йти далі та, підключивши до роботи розсудкового інтелекту духовний розум, знайти факту місце в загальній картині буття, доступній людству на сучасному етапі розвитку. І тільки тепер можливо казати, що ми перетворили уявну дійсність в фактичну, в істину, тобто прийшли до істини крізь подолання протиріччя за усією лінією аналітичного й синтетичного мислення. Чуттєве, але ефемерне “сьогодні” перетворилось

на складне, але дійсне “теперішнє”.

Що, синку, занадто все це клопітке – шукати істину. Звичайно, це так. Але тільки на цьому шляху можливо досягти гранично можливої свободи. Адже що таке свобода? Це перш за все свобода духу и розуму, а не тіла (тут треба йти крізь діалектику понять). Чи є вільною людина, яка відкидає зв’язок з ідеальним світом (тобто Абсолютним, Космічним Розумом, Богом) і живе сама в собі, в матеріальному побуті, вирішуючи лише повсякденні проблеми? Формально це нібито призводить до індивідуального звільнення, до незалежності. Але це “дурна” свобода (якщо взагалі не аморальна), бо в цьому випадку людина стає в’язнем власної розумової та моральної обмеженості та постійно “стукається головою” в незліченні стіни непоінформованості й незрозумілості, якими оточує його величезний світ непізнаного. Але вся інформація про матеріальний світ і увесь комплекс духовних та інтелектуальних ідей вже має місце в ідеальному світі, в масі Абсолютного Розуму, Бога. Отож, досягнути духовної та інтелектуальної свободи можливо лише тоді, коли свідомо підкориш себе Богові, підключиш себе до духовно-інформаційної бази ідеального світу, космічної свідомості, Абсолютної моралі.

Духовність – це не лише плід творчого розуму, не лише розвиток інтелекту, що пізнає, духовність – перш за все моральна категорія, результат зв’язку людини з Богом. Без Бога немає духовності, без духовності немає моралі, а без моралі немає ані народу, ані особистості. Без моралі народ перетворюється на натовп покидьків, а людина – на соціально-біологічну особину, на гвинтик суспільного механізму, на хижке й аморальне створіння. І тут вже не допоможе ніякий ідеологічний замітник моралі, ніякий безрелігійний сурогат. Без релігії людина приречена на моральну деградацію, на розпад духовної особистості. Але й народ у цілому, якщо не має релігійного змісту, теж приречений на деградацію та руйнування.

Якщо бажаєш бути повністю вільним індивідуально (а це можливо лише в процесі морально-інтелектуального звільнення), повністю підкорись моралі Загальної Свободи. Людина є рабом багатьох сторін побуту, рабом забобонів та ідеологічних фантомів. Справжня свобода може буди знайдена тільки на шляху духовного та інтелектуального розвитку, тому що найстрашніша форма рабства – це бути рабом невігластва, а найвищий ступінь свободи – це підкоритись Богові.

Коротше кажучи: бажаєш бути повністю вільним – підкорись Богу.

І хай тебе не шокує кричуще протиріччя антонімів – “підкоритись - звільнитись” (підкоритись – отримати свободу). Замислись – і ти побачиш, що тут прихована глибока діалектика. В науці, наприклад, саме знання законів (за якими відбувається той чи інший процес), а також уміння повністю підкорити свій розум певній послідовності дій, адекватних конкретній дійсності, забезпечує науковцю свободу наукового пошуку. В мистецтві саме здатність підкорити свій таланти необхідності вдосконалення майстерності й розуміння законів художньої творчості дає митцю оптимальну творчу свободу. Підкорюючись Богові, ти, фактично, залучаєш свій індивідуальний людський дух до загального, невичерпного та абсолютно вільного духу Космічного Розуму.

Без Бога немає волі. А без істини немає ані Бога, ані щастя, ані життя, а тільки непроглядна темрява й пустота, жалюгідне животіння. Істина й тільки істина! – веде до Бога, до свободи, до щастя. Шукай, сину мій, істину, а цей рукопис візьми як сходинку на шляху до неї.

Все, що в мене є розумного й духовного, все моє життя прагнуло пробитися з темряви й хаосу буденної чортівні до сонця Божественної гармонії ідеального світу. Я пробив лишень маленьку стежинку. Іди нею, синку, і, можливо, що ти досягнеш мети, яка є єдиною гідною розумної істоти.

Література

1. Верисаг Павел. Всеобщий мир и личность. Рукопись. - Николаев, 1996.
2. Митина В. Павел Верисаг: жизнь и учение. // «Николаев». – 2001, № 5 - 6.
3. Ветер с лимана. Сборник ЛитО «Стапель». - Николаев, 2004.
4. Краткий философский словарь. – 2-е издание / под ред. А.П. Алексеева. – М., 2005.
5. Пьер Тейяр де Шарден. Феномен человека. – М., 1987.
6. Гегель Г.В.Ф. Наука логики. – М., 1998.
7. Лейбниц Г. Соч. в 4-х т., т.1. – М., 1990.
8. Фёдоров Н.Ф. Соч. - М., 1982.